

TOHIR MALIK ASARLARI VOSITASIDA TALABALARDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARINI RIVOJLANTIRISHNING TA'LIM- TARBIYAVIY XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Ilmira Boltayevna

Urganch Innovatsion universiteti o'qituvchisi

Urganch davlat universiteti

1-bosqich mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14498842>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim sohasining ko'zga ko'ringan arbobi Tohir Malik asarlari vositasida talabalarda ma'rifatparvarlik g'oyalari rivojlantirishning ta'lim-tarbiyaviy xususiyatlari o'rganiladi. Malikning mulohazalari o'quvchilarda axloqiy fazilatlar va to'g'rilikni tarbiyalash uchun hamdardlik, tanqidiy fikrlash, axloqiy mulohaza yuritish va jamoatchilik ishtirokini rivojlantirishga urg'u beradi.

Kalit so'zlar: Tohir Malik, ma'rifatparvarlik g'oyalari, axloqiy rivojlanish, axloqiy fazilatlar, tanqidiy fikrlash, axloqiy fikrlash, xizmatni o'rganish, axloqiy namunalar, axloqiy ta'lim muhitlari.

Абстрактный: В данной статье учебно-воспитательные особенности развития просветительских идей у студентов изучаются на примере произведений Тахира Малика – видного деятеля в области образования. В рассуждениях Малика подчеркивается развитие сочувствия, критического мышления, морального рассуждения и участия в общественной жизни, чтобы привить студентам моральные добродетели и честность.

Ключевые слова: Тахир Малик, идеи Просвещения, моральное развитие, моральные качества, критическое мышление, моральное мышление, служебное обучение, моральные модели, нравственная образовательная среда.

Abstract: In this article, the educational and educational features of the development of enlightenment ideas in students are studied through the works of Tahir Malik, a prominent figure in the field of education. Malik's reasoning emphasizes the development of empathy, critical thinking, moral reasoning, and public participation to instill moral virtues and integrity in students.

Key words: Tahir Malik, Enlightenment ideas, moral development, moral qualities, critical thinking, moral thinking, service learning, moral models, moral educational environments.

Bugungi globallashuv sharoitida mamlakatimiz yoshlar tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan ekan, buning negizida kelajagimiz bunyodkorlari bo'lgan yoshlarni, inson qalbi va ongini egallash uchun qaratilgan turli xil yot g'oyalar mafkuralar va tajovuzlardan asrab qolish asosiy vazifalarimizdan biri hisoblanadi. Zotan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI

asrda bu masalaga haqiqatdan ham hayot – mamot masalasiga aylanib bormoqda”.¹Bugun yangilanayotgan O‘zbekiston sharoitida barcha sohalar kabi ma’naviyat va ma’rifat, tarbiya sohasi ham innovatsiyalarga muhtoj. Yevropada, Janubiy Koreya, Yaponiya, Xitoy, Rossiyada yoshlar tarbiyasining ilmiy strategiyalari bilan shug‘ullanadigan yuzlab tashkilot, fond, assotsiatsiyalar bor.² Ularning tajribasini o‘rganish, zamonaviy texnologiyalarini olib kelib, yoshlarni milliy g‘oya ruhida tarbiyalash maqsadlarida foydalanish oliy ta’lim modernizatsiyasining muhim talablaridan biri bo‘lib turibdi. Zero, olib borilayotgan barcha islohotlar, Taraqqiyot strategiyamizning samaradorligi inson omiliga, uning ma’naviyatiga bog‘liq. Shu sababli milliy g‘oya, g‘oyaviy tarbiya va ma’naviyat-ma’rifat masalalari davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib qoladi. Talabalarda ma’rifatparvarlik g‘oyalarini rivojlantirishning ta’lim-tarbiyaviy xususiyatlari alohida ustuvor vazifalardan biridir. Yoshlarni ma’rifatparvar, mustaqil fikrli, komil inson bo‘lib kamolga yetishishida Tohir Malik asarlarining hissasi juda katta.

Bugun mamlakatimizda Tohir Malik kitoblari kirib bormagan xonadon yo‘q hisobi. "Odamiylik mulki" (Axloq kitobi), "Shaytanat", "Alvido, bolalik", "So‘nggi o‘q”... Adib asarlarida jinoyatchilik olami, uning qullariga aylanib qolgan bandalar fojiasi, ayniqsa, yoshlar, o‘smirlarning ushbu jirkanch muhit to‘riga tushib qolganlari tahlil qilinadi. Yozuvchi Tohir Malik qalamiga mansub ma’naviyat va tarbiya masalalariga bag‘ishlangan "Odamiylik mulki" (Axloq kitobi) - kitobining "Ishq" deb nomlangan ikkinchi fasli adib tanlangan asarlarining oltinchi jildidan, uchinchi fasli - "Saodat" esa to‘qqizinchi jildidan (Husnu xulq) joy olgan edi. Muhtaram kitobxonlarning istak va takliflari inobatga olinib, u adibning ayrim tuzatish va tahrirlardan so‘ng yaxlit kitob holiga keltirildi. Mazkur kitob ma’naviyat quyoshidan yorishib turgan qutlug‘ xonadonlarni yoritadi. Bolalar xossatan ma’lum bir oilaning farzandi, ommatan esa, mamlakatning, butun dunyoning farzandidir. Ular, ijtimoiy-siyosiy hayot nuqtayi nazaridan qarasa — ertaning tarixini yaratuvchilardir. Oilaviy tomondan olsak, ular ham ertami-indin ota-ona bo‘ladilar. Ertami-indin ular ham o‘z farzandlarini tarbiya etadilar. Ayni zamonda (agar tirik bo‘lishsa) o‘z ota-onalariga mehribonlik qiladilar. Qur’oni karim oyatidagi ta’bir bilan aytilsa, xokisorlik qanotlarini pastlatmoqlari (farzand ota-onaning huzurida o‘zini qanchalik xokisor tutsa, shunchalik yaxshi) lozim bo‘ladi. Bizning farzandlarimiz — bizning qariligimizdir. To‘g‘ri tarbiya — xayrli oqibat, ya’ni saodatli qarilik. Yomon tarbiya — g‘am-alamga, xorlikka qorishgan qarilikdir. Faqat bugina emas, el-yurt oldidagi burchimizni bajara olmaganimiz oqibatida bo‘ynimizga tushadigan gunohdir.³

Fanlar chuqur va keng rivojlanib borayotgan hozirgi davrda bilim va ilmga intilgan har bir kishi, talaba, fan namoyondasi ilmning, ya’ni ma’rifatning ma’lum sohasinigina egallashga erisha oladi. Insonga qayerda axloq o‘rgatiladi? Inson qayerda axloq ilmi bilan ta’minlanadi? Gap o‘rgatish, ilm berish haqida borayotgani yo‘q. O‘rgatmoq - qaysidir sohaga oid ma’lumot berish deganidir. O‘quv dargohlarida ilmli, ma’lumotli bo‘ladi, ammo odam bo‘lish... Xalqimiz bekorga «Olim bo‘lish oson, odam bo‘lish qiyin», demagan. Shuning uchun tarbiyaning

¹ Shavkat Mirziyoyevning «Kamolot» harakatining IV qurultoyidagi nutqi O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi.

² "Yangi O‘zbekistonda ma’rifatli shaxs tarbiyasi: muammo va yechimlar": Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent: «Ganjina» nashriyoti, 2023.3-bet

³ Toshkent. "Istiqlol" nashriyoti. Jinoyatning uzun yo‘li. Tohir Malik. 7-bet.

zarurligini yana qayta-qayta ta'kidlaymiz. Adabni, tarbiyani olganidan so'ng kishi haqiqiy komil inson darajasiga yetishi mumkin. O'zimizdagi yoki chetdagi universitetda faqat ilm olish bilan cheklangan zamonaviy bir inson komil odam bo'la olarmikin? Chinakam go'zallik nima ekanini his eta olarmikin? Demak ma'rifat - bilim va madaniyatning qo'shma mazmuni bo'lib, maorif esa ana shu mazmunni yoyish quroli, vositasidir. Ma'rifat asosan umumiy va o'rta maxsus bilim beruvchi maktab va o'quv yurtlarida tarqatiladi. Ma'rifat tushunchasi maorif tushunchasidan keng bo'lib, bilim va madaniyatni yoyish va yuksaltirishning hamma turlari, shakllari va sohalarini o'z ichiga oladi. Jamiyatda ma'rifat, ya'ni bilim ma'rifatparvarlar orqali yoyiladi. Ma'rifatparvar – ma'rifat uchun kurashuvchi; ilm, bilim chirog'ini yoquvchi; ma'rifat homiysi va tarafdori demakdir. Insoniyatning bir jamiyatdan ikkinchi jamiyatga bir tarixiy davrdan ikkinchi bir tarixiy davrga o'tishi ma'rifatparvarlikdan boshlanadi. Zamonaning eng yetuk, ongli, oq-qorani tanigan, fidoyi, elim, yurtim deb yashovchi, uzoqni ko'zlovchi ma'naviyatli kishilari ma'rifatparvarlik bilan shug'ullanadilar. Ma'rifatparvarlar odatda davr uchun, jamiyatning, mamlakatning, xalqning buguni va kelajagi uchun muhim g'oyalarni Ta'lim sohasida o'quvchilarning axloqiy rivojlanishini rag'batlantirish nafaqat orzu qilingan natija, balki hayotning murakkabliklarida halollik va hamdardlik bilan harakat qila oladigan mas'uliyatli, rahmdil shaxslarni shakllantirishning asosiy zaruratidir. Axloqiy rivojlanish haqidagi nutqqa katta hissa qo'shgan mualliflardan biri Tohir Malikdir. Malik o'zining zukko asarlari orqali o'quvchilarda axloqiy va axloqiy fazilatlarini tarbiyalash mexanizmlari haqida chuqur tushunchalar beradi. Abdulla Avloniy hazratlari yozgan ekanlar: "Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak - tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o'sdurmakdir. Tarbiya qiluvchilar tabib kbidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgani kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga "yaxshi xulq" degan davoni ichidan, "poklik" degan davoni ustidan berub, katta qilmak lozimdur. Zeroki, "Hassinu axloqakum" amri sharifi uzra xulqimizni tuzatmakka amr o'linganmiz. Lekin xulqimizning yaxshi bo'lishining asosiy panjasi tarbiyadur... Hukamolardan biri: "Har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'lidir", demish. Shariati islomiyada o'z bolalarini yaxshilab tarbiya qilmak - otalarga farzi ayn, o'z millatining yetim qolgan bolalarini tarbiya qilmak farzi kifoyadir..."⁴ Tohir Malik tomonidan yoritib berilgan talabalarning axloqiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan asosiy mavzular va mexanizmlarni ko'rib chiqamiz. Murakkab yozuvchi va mutafakkir Tohir Malik o'z asarlarida keng ko'lamli mavzularni tadqiq qiladi, ham ma'no, ham axloqiy fazilatlarini teranlik va noziklik bilan o'rganadi. Tohir Malik o'z asarlari orqali lingvistik tahlillarni axloqiy o'lchovlar haqidagi mulohazalar bilan birlashtirib, o'quvchilar bilan intellektual va hissiy darajada aks-sado beradigan boy gobelen yaratadi. Qahramonlarining sayohatlari orqali u o'quvchilarni adolat, rahm-shafqat va ma'naviy mas'uliyat masalalari haqida fikr yuritishga undaydi, ularni o'z e'tiqodlari va qadriyatlariga qarshi kurashishga chorlaydi. Tohir Malik qahramonlari noaniqlik va noaniqlik bilan to'la axloqiy manzaralarni keziy, chuqur o'zgarishlarga uchraydi. Ular axloqiy muammolarga duch kelganda va o'zlarining kamchiliklariga duch kelganlarida, ular inson tabiati va axloqiy benuqsonlikka intilish haqidagi universal haqiqatlarni o'zida mujassam etadi. Tohir Malik

⁴ Тошкент «Истиқлол» 2005. Tohir Malik. "Odamiylik mulki". 8-bet.

qissalariga singdirilgan nozik, ammo kuchli ijtimoiy sharh bo'lib, bizning davrimizning dolzarb axloqiy muammolariga oydinlik kiritadi. Uning asarlari hokimiyat va imtiyoz mavzularini o'rganadimi yoki chetda qolganlar taqdirini o'rganadimi, uning asarlari jamiyat uchun ko'zgu bo'lib xizmat qiladi va o'quvchilarni o'z e'tiqodlari va harakatlarini tanqidiy tekshirishga undaydi.

Tohir Malik asarlari o'zining boy mazmuniy fazilatlarini, chuqur axloqiy jihatlari bilan ajralib turadi. Tohir Malik empatiyaning axloqiy kamolotning poydevori sifatida muhimligini ta'kidlaydi. Tohir Malik yondashuvida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va axloqiy fikr yuritish ko'nikmalarini tarbiyalash asosiy o'rin tutadi. Talabalarni dialog, axloqiy dilemmalar va axloqiy fikrlash mashqlariga jalb qilish orqali o'qituvchilar axloqiy qarorlar qabul qilish va axloqiy mulohazalar qobiliyatini rag'batlantirishlari mumkin. Tohir Malikning asarlari talabalar uchun axloqiy masalalarni o'rganish, taxminlarga qarshi chiqish va axloqiy tamoyillar to'g'risida nozik tushunchani rivojlantirish uchun xavfsiz joylar yaratishni targ'ib qiladi. Tohir Malik o'quvchilarning axloqiy kamolotini shakllantirishda axloqiy ibrat va o'rnak bo'lish rolini alohida ta'kidlaydi. Bosh aql va ilmga to'lib toshsa ham, axloqni sira unutmaslik kerak: inson o'zidagi ma'naviy jihatlarni, vijdon va nafsni tarbiyalashi, ehtirosini boshqara olishi, xunuk odatlarni tark etishi, ilmiy yutuqlarini insoniyat foydasiga yo'naltirishi kerak. Yo'qsa, u to'g'ri yo'ldan ozishi mumkin. Ya'ni Vatan va xalqini mudofaa qilishga mas'ul harbiy odamning tarbiyasi durust bo'lmasa Vataniga xiyonat etishdan ham qaytmas. Bemorlarni halol va xolis ravishda davolashga qasam ichgan vrach qasamini buzar.⁵ Hatto poraxo'r va sudxo'r mol-dunyo evaziga yurtini boshqalar qo'liga mustamlaka qilib berishdan ham tap tortmas. Axloqiy qahramonlarning xatti-harakati va fazilatlarini yoritib berish orqali pedagoglar intiluvchan qadriyatlarni singdirishi va o'quvchilarda axloqiy maqsad tuyg'usini tarbiyalashi mumkin. Nihoyat, Tohir Malik ishonch, hurmat va muloqotga yordam beruvchi axloqiy ta'lim muhitini yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Nihoyat, Tohir Malik ishonch, hurmat va muloqotga yordam beruvchi axloqiy ta'lim muhitini yaratish muhimligini ta'kidlaydi. Axloqiy xulq-atvorni modellashtirish, ochiq muloqot madaniyatini rivojlantirish va axloqiy noaniqlik holatlarini bartaraf etish orqali o'qituvchilar axloqiy rivojlanish uchun qulay joylar yaratadilar. Tohir Malik asarlarida axloqiy ta'lim muhiti, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va o'quvchilarda axloqiy fazilatlar va to'g'rilikni tarbiyalashda pedagogik amaliyotlarning o'zaro bog'liqligi ko'rsatilgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Tohir Malik asarlarida o'quvchilarda axloqiy tarbiya mexanizmlari haqida qimmatli fikrlar bildirilgan. Biz zamonaviy dunyoning murakkab tomonlarini kezar ekanmiz, Tohir Malik ta'limotlari o'qituvchilarni ma'naviy-axloqiy murabbiy va ijobiy ijtimoiy o'zgarishlarning katalizatori sifatidagi rolini o'z zimmasiga olishga undaydigan yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qilmoqda.

References:

1. Shavkat Mirziyoyevning «Kamolot» harakatining IV qurultoyidagi nutqi O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi. 2017-yil 30-iyun

⁵ Тошкент «Истиқдол» 2005. Тоҳир Малік. "Одамийлик мулки". 8-бет.

2. Tohir Malik .Jinoyatning uzun yo'li. Toshkent. "Istiqlol" nashriyoti.7-bet.
3. Tohir Malik. ."Odamiylik mulki". Toshkent. "Istiqlol" nashriyoti. 2005.13-bet.

INNOVATIVE
ACADEMY